

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Redactie-sekretariaat: Postbus 7176 te Amsterdam.

Administratie: Pasteursingel 29b, Rotterdam-7

E. R. POSTMA — EINDHOVEN

„Die dood geweest is en hij leeft“

■ Grensgebied

Als je het van de dood hebt weggehaald ben je ver weg geweest. Zo zou Hizkia het hebben kunnen zeggen of de dichter van Ps. 116: banden van de dood hadden mij omvangen, angsten van het dodenrijk hadden mij aangegrepen. 't Is duidelijk: de man stond met één been in het graf, hij verbleef in het grensgebied van leven en dood. Die grens is in onze tijd, bij wijze van spreken nog wat verlegd naar de kant van de dood toe. De uitdrukking is niet helemaal correct: men is tot de ontdekking gekomen dat de grens een stukje verder ligt dan men dacht. Dat „kleine stukje“ maakt niettemin een groot verschil. Heel wat mensen zijn (in de termen van de oude zienswijze) „klinisch dood“ geweest, sommige zelfs meerdere malen, en zijn door reanimatie weer tot leven gebracht. Beter gezegd: ze zijn eigenlijk nooit echt dood geweest, al waren ze heel dicht aan de grens. De discussie over de schijnbaar simpele vraag wanneer de dood is ingetreden, is — ondanks de nieuwe terminologie: hersendood — voor arts en wetgever nog niet ten einde. Het mysterie van de dood is er alleen maar groter op geworden, alle populaire filosofieën over „dood is dood“ ten spijt.

■ Over de grens

Met grote nadruk vertelt Johannes in zijn evangelie, dat Jezus aan het kruis echt gestorven is, echt dood was. Niet alleen, zegt hij, hebben de soldaten het geconstateerd, maar een van hen wilde, ten overvloede, het overtuigend bewijs geleverd zien: hij stak met een speer in zijn zijde en terstond kwam er water en bloed uit. Deze „proef op de som“ en de formulering ervan moge de medicus van nu vreemd voorkomen, maar Johannes — zelf geen medicus — beschrijft in leke-termen wat hij met eigen ogen heeft gezien. Daar doet hij een eed op: en die het gezien heeft, heeft er van getuigd en zijn getuigenis is waarachtig en hij weet, dat hij de waarheid spreekt, opdat ook gij gelooft. Daargelaten welke feitelijke reden

Johannes had voor deze nadrukkelijkheid, duidelijk is dat „geloven“ (vgl. Joh. 20 : 30, 31) niet om Jezus' echt-dood-geweest-zijn heen kan. Het leke-getuigenis wordt overigens gestaafd door dat van een toenmalige arts: Lucas. Diens verwondering en zekerheid staan, in medische terminologie, geboekstaafd in het begin van zijn tweede boek: Handelingen. Sprekend over Jezus, noemt hij de apostelen, door Jezus uitgekozen, „aan wie Hij zich ook na zijn lijden met vele kentekenen levend heeft vertoond“. De verbazing over het „zich levend vertonen“ berust uiteraard op de volslagen zekerheid dat Jezus dood geweest is. En daarvan heeft hij in zijn eerste boek, na minutieus onderzoek, ook als medicus rekenschap gegeven.

■ Het terrein verkend

Beleven we met Lucas de grote verwondering, Johannes geeft ons door de zorgvuldige keus van wat hij wel dan niet meedeelt, nog meer stof tot nadenken. Johannes is immers de enige evangelist die over de opwekking van Lazarus schrijft. En ook dat in niet mis te verstane bewoordingen. 't Is Jezus zelf die uitdrukkelijk verklaart dat Lazarus gestorven is. Komt Hij eindelijk in Bethanië dan ligt Lazarus reeds vier dagen in het graf. Jezus' verzekering: uw broeder zal opstaan, wordt door Martha beantwoord met de bevestiging: ik weet dat hij zal opstaan bij de opstanding ten jongsten dage. Gebiedt Jezus, in het bijzijn van „de Joden“ de steen van het graf weg te nemen, dan is Martha's weerwoord: Here, er is reeds een lijkucht, want het is al de vierde dag... Met volstrekte zekerheid en zonder er doekjes om te winden, is Johannes aan het vertellen. Het staat onomstotelijk vast voor hem: Lazarus was dóód. En deze dode Lazarus, bij wie de ontbinding al is ingetreden, komt levend terug uit het graf. Met niet alleen de discipelen, maar ook „de Joden“ als getuigen. Natuurlijk is een opstanding uit de doden iets ongehoords. Desnoods zou je bij de opwekking van die jonge man uit Naïn of het dochttertje van

Jaïrus nog kunnen twifelen aan het „echt dood zijn“ — de begrafenis vindt in het Oosten plaats op de sterfdag. Je zou kunnen denken aan „slapen“ of aan schijndood. Maar in het geval van Lazarus is dat onmogelijk. Anders gezegd: Johannes laat zien dat Jezus nóch „de Joden“ nóch zijn discipelen onvoorbereid geplaatst heeft voor het „ten derden dage wederom opgestaan uit de doden“. En Johannes blijkt te weten waarover hij het heeft, als hij de woorden „dood“ en „leven“ bezigt. In de dagen van de discipelen en ook in Paulus' tijd (1 Cor. 15 : 6) is navraag mogelijk: men is geen „kunstig verdichte fabelen“ gevolgd, maar hield zich aan de harde feiten. Van dit feit zal alle moderne theologie zich toch rekenschap moeten geven als zij achteraf toch weer tot „kunstig verdichte fabelen“ meent te mogen concluderen.

■ In leven blijven

Was het pascha voor de Joden de gedachtenis van het in leven blijven (bij de uittocht uit Egypte), de inhoud van onze gedachtenis op het Paasfeest is grootser: Jezus werd niet gespaard, voorbijgegaan (pascha) maar kwam op de derde dag uit de dood terug tot het leven. Met alle nadruk zegt Hij, bevestigend, tot Johannes: Ik ben dood geweest, en zie Ik ben levend tot in alle eeuwigheden! En dienen graven, zeker verzegelde, gesloten te blijven: Ik heb de sleutels van dood en dodenrijk (Op. 1 : 18). Dat alles na de mededeling aan Johannes: Ik ben de levende! Als Johannes dit hoort, zal Lazarus inmiddels opnieuw gestorven zijn, en die jongeman uit Naïn en dat meisje uit Kapernaüm denkkelijk ook. Het wezenlijk verschil tussen die laatsten en Jezus is, dat Jezus kan zeggen: Ik ben levend tot in alle eeuwigheden. Voorgoed. Door die boodschap wordt het hele evangelie gedragen. Daar gaan de overleggingen van de gelovigen van uit. Houdt Martha, tegenover de leer van de Sadduceeën (vgl. Luc. 20 : 27), vol: ik weet, dat Lazarus zal opstaan bij de opstanding ten jongsten dage, dan weten wij al meer.

■ Terugkeer van over de grens

Niet voor niets verhalen de evangelisten hoe Jezus zich levend vertoond heeft — met vele kentekenen. Johannes schrijft een en andermaal: Hij toonde hun zijn handen en zijn zijde. En aan het adres van Thomas: ... wees niet ongelovig, maar gelovig! Wij zouden denken, dat er voor littekens geen plaats was na de opstanding. Maar voor Jezus zijn

het de bewijzen ten behoeve van zijn discipelen dat Hij het wezenlijk zelf is. Hij, de gekruisigde — die dood geweest is en die leeft. Niet minder duidelijk is de weergave bij de arts Lucas. Het feit dat de deuren gesloten waren toen Jezus binnenkwam hoeft niet te leiden tot het aannemen van een „verheerlijkt“ lichaam. Zou Hij, die de sleutels heeft van dood en dodenrijk blijven steken voor een gesloten alledaagse deur, geen macht hebben die te openen? Niet hoe Jezus binnenkomt is belangrijk, maar hoe Hij zich levend vertoont met vele kentekenen. De discipelen herkennen Jezus zó duidelijk, en weten tegelijk zó zeker dat Hij dood (geweest) is, dat zij, ontsteld, menen een geest te aanschouwen (Luc. 24 : 37). Een geest — d.w.z. onlichamelijk, zonder vlees en beenderen. Maar juist daarom benadert Jezus hen met de woorden: **ziet** mijn handen en mijn voeten, dat Ik het zelf ben; betast Mij en **ziet**, dat een geest geen vlees en beenderen heeft, zoals gij **ziet**, dat Ik heb. En zijn overtuigende vraag: hebt gij iets te eten, zal Petrus zó diep bijblijven, dat hij later vertelt hoe Jezus verschenen is „aan ons, die met Hem gegeten en gedronken hebben, nadat Hij uit de doden was opgestaan“ (Hand. 10 : 41). Er is geen spoor van twijfel dat deze levende Jezus dezelfde is als die is gestorven en begraven. De identiteit is door velen onweerlegbaar vastgesteld — ook de arts Lucas was overtuigd. En wanneer dan beloofd wordt dat ook wij zullen opstaan zoals Jezus is opgestaan, dan krijgt het Paasfeest een onwaarschijnlijk diepe zin. Ook al moeten wij sterven, de dood betekent geen identiteitsverlies. Bij de opstanding ten jongsten dage zal één (en niet de minste) van de vele vreugden zijn: zie, dat ik het zelf ben! Geen „geest“ maar een mens!

IN DIT NUMMER

- Pagina 97
Ds E. R. Postma,
„Die dood geweest is een Hij leeft“
- Pagina 98
Prof. C. Veenhof,
Het „ledige graf“ hoort erbij!
- Pagina 99
Drs H. E. S. Woldring,
Polemiek en ethiek
- Pagina 101
Marc de Klijn,
Strijd en onmacht van de kunstenaar
- Pagina 103
M. R. van den Berg,
Boekbestpreking
H. Langerak,
Gedichten door het gehele blad

C. VEENHOF — KAMPEN

Het „ledige graf” hoort erbij!

Wanneer we de evangelieverhalen uit de Heilige Schrift lezen krijgen we van wat er op de grote Paasdag gebeurde het volgende beeld:

Op de „goede Vrijdag” stierf onze Heiland aan het kruis. Na verlof daartoe te hebben ontvangen heeft Jozef van Arimathea de gestorven Jezus van het kruis gehaald, zijn lichaam in zuivere linnen gewikkeld en het in zijn graf, dat hij pas in een rots had laten uithouwen, neergelegd. Daarna heeft hij dat graf gesloten door er een grote steen voor te wentelen.

Op de grote Paasdag geschiedde 's morgens vroeg een grote aardbeving: want een engel des Heeren daalde uit de hemel neer, wentelde de steen weg en zette zich daarop. De bewakers van het graf werden door vrees voor die engel bevangen en werden als doden. Maar tot de vrouwen die een tijd daarna bij het graf kwamen zeide engel: Weest niet bevreesd: want ik weet, dat gij Jezus zoekt, de Gekruisigde. Hij is evenwel niet hier, want Hij is opgewekt, gelijk Hij gezegd heeft, komt maar en ziet waar Hij heeft gelegen. Gaat nu terstond naar de discipelen en zegt hun dat Jezus is opgewekt uit de doden en dat Hij hun voorgaat naar Galilea. Daar zullen ze Hem zien.

De vrouwen gaan dadelijk op weg om te doen wat de engel gezegd had. En zie, als ze op weg zijn naar de discipelen komt de opgestane Jezus haar tegemoet en zegt: Weest gegroet! Zij naderden Hem, grepen zijn voeten en aanbaden Hem. Jezus zegt dan tot haar: Weest niet bevreesd! Gaat heen en bericht mijn broeders dat zij naar Galilea gaan, daar zullen zij Mij zien. ¹⁾

Volgens de Heilige Schrift heeft de gestorven Jezus dus van Vrijdagavond tot Zondagmorgen in het graf gelegen, is toen **opgewekt** uit de doden — of zoals we ook wel lezen **opgestaan** uit de doden —, kwam daarna als de verreezen Christus uit het graf te voorschijn, liet het lege graf achter zich en zocht daarna zijn discipelen op, vooral om hen te overtuigen dat Hij waarachtig uit de doden was opgestaan. Zij moesten immers in heel de wereld en vóór heel de wereld **getuigen worden van zijn dood en opstanding**. ²⁾

★ ★ ★

Tegen deze door de Schrift getekende stand van zaken is door alle eeuwen heen fel verzet gerezen. Men noemde die wel een „realistische” of „materialistische” opvatting die vloekte met het eigenlijke „opstandingsmysterie”. In zijn bekende boek **De Evangelische Boodschap**, gaf de nu overleden prof. Banning — de man die met prof. Kraemer en dr. Gravemeijer de stoot gaf tot de vernieuwing van de Ned. Herv. Kerk kort na de oorlog — men kan wel zeggen een klassieke weergave

Kerkelijk Leven

van de kritiek op die z.g. „realistische” opvatting van de opstanding van Jezus.

Volgens Banning is het Nieuwe Testament doorweven met voorstellingen die aan de ontstaanstijd daarvan zijn ontleend. Deze voorstellingen moeten uit het Nieuwe Testament worden uitgezuiverd om de „godsdienstige waarheid” daarvan te behouden. Dit dóet men inderdaad reeds als het gaat om de eschatologie, de leer van

de „laatste dingen”. Maar velen doen dit nog niet als het gaat over het „paasmysterie”! Dan houden zij nog vast „aan de realistische opvatting der lichamelijke opstanding.”

Tegen die opvatting heeft Banning onoverkomelijke **godsdienstige** bezwaren. Evenmin als, zo zegt hij, de geboorte van Christus als Licht der wereld gebonden is aan de realistisch-biologische opvatting van de maagdelijke geboorte, „evenmin achten wij het feit dat de Christelijke gemeenten zich in haar geloof geleid weet door een levende, in haar midden presente en actieve Heer, gebonden aan de realistische-materialistische opvatting, dat hetzelfde lichaam, dat aan het kruishout stierf, na drie dagen in het graf te hebben gelegen, opnieuw begon te functioneren.”

Ook zonder deze „realistisch-materialistische opvatting” van de opstanding blijft z.i. „de godsdienstige waarheid” van de opstanding intact. Die „godsdienstige waarheid” is de waarheid van een **levende, in het midden der gemeente presente Heer**. Het dogma van de lichamelijke opstanding gaf volgens Banning nog nooit meer troost en licht dan „het ge-

loof in de ondoorgrondelijke liefde Gods.” Het is Banning onmogelijk zich gebonden te voelen aan „de materialistische interpretatie der opstanding”. Ook zonder deze interpretatie is het volgens hem mogelijk te belijden, dat in Christus de Liefde Gods historisch en persoonlijk tot ons is gekomen o.a. om de macht der zonde te breken. „De overwinning van dood en zonde waarvan de opstanding getuigt, is ons reëel in de geloofsgemeenschap met de levende Heer”. Op deze wijze hebben we deel aan het beloftewoord: „Ik ben met u tot aan de voleinding der wereld.” ³⁾

Deze „ge-ontmythologiseerde”, „pneumatische” opvatting van de opstanding is steeds verder doorgedrongen in het leven en denken der onderscheiden kerken. Wie gekeken en geluisterd hebben naar de televisie-uitzending waarin Kuitert en Schillebeeckx met elkaar discussieerden werden daarmee in alle duidelijkheid geconfronteerd.

★ ★ ★

In de Schrift wordt evenwel met de grootst mogelijke duidelijkheid en nadrukkelijkheid de **lichamelijke** opstanding van Christus verkondigd. De **werkelijkheid** en de **betekenis** van Christus' opstanding zijn in de bijbelse boodschap onlosmakelijk aan elkaar verbonden. Wie de **werkelijkheid** van die lichamelijke opstanding prijsgeeft kan nooit de „idee” of de „pneumatische betekenis” daarvan overhouden — neen, hij verliest **alles**. En het dan toch spreken van een „opstanding” en een „opgestane Heer” is ijdel woordgebruik, het is een zich overgeven aan een fictie.

Volgens de Schrift is de boodschap van Christus' lichamelijke opstanding van **essentiële** en **beslissende** betekenis. Talloze malen wordt ons in het Nieuwe Testament de **realiteit** van de kruisiging en de lichamelijke opstanding van Jezus gepredikt.

In de „pinksterrede” van Petrus worden kruisiging en opstanding als machtige realiteiten onafscheidelijk aan elkaar verbonden. Jezus, aldus Petrus, is naar de bepaalde raad en voorkennis van God aan het kruis genageld en gedood. God evenwel heeft Hem opgewekt want Hij verbrak de weeten van de dood, naardien het niet mogelijk was, dat Hij door hem vastgehouden. ⁴⁾

Voor al de apostel Paulus heeft met geweldige kracht de realiteit van de lichamelijke opstanding van Jezus verkondigd. Als een loflied klinkt de prediking van dat heilsfeit bijna in al zijn brieven op.

Jezus Christus is door God zelf opgewekt uit de doden roept hij de Romeinen toe, Hij is overgeleverd om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardiging. ⁵⁾ Met alle klem verzekert hij zelfs dat van het geloof aan de lichamelijke opstanding van de Heiland onze zaligheid afhangt. Indien gij met uw mond belijdt, dat Jezus Heer is, en met uw hart gelooft dat God Hem uit de doden heeft opgewekt, zult gij behouden worden. ⁶⁾ Met de laatste ernst graveert hij de Corinthiërs, en ons allen, in de ziel dat hij hun en ons allen vóór alles heeft overgegeven wat hij zelf eerst ontvangen had. Namelijk dit: Christus is gestorven voor onze zonden, naar de Schriften, en Hij is begraven

*Paaschen, Paaschen,
luide klinke
nu de slag van
lerke en vinke,
nu de stem van*

*mensche en dier!
Paaschen, Paaschen,
wijdt het vier,
wijdt het vier en,
pint de lamepn,
laat den verschen
wierook dampen:
Hallelujah*

*'t jok is af
van de dood en
van het graf!*

*Paaschen, Paaschen,
opgestanden
is de Heer, dien
is de Heer, dien
booze handen
hadden aan het
kruis gedaan:*

*Paaschen, Paaschen,
vrij voortaan
heeft Hij hout en
steen en ijzer
overwonnen,
die, verrijzer,
Hallelujah,
één uit al,
leeft en immer
leven zal!*

*Paaschen, Paaschen,
dwaze mannen
dachten Hem in 't
graf te spannen,
met Pilatus'*

*zegelmerk:
Paaschen, Paaschen,
ijdel werk,
ijdel waken:
God almachtig
is verreezen
eigenkrachtig,
Hallelujah,
dóór den steen,
eer de zonne in
't oosten scheen.*

Paaschen

GUIDO GEZELLE

*Paaschen, Paaschen,
luide klinke
nu de taal van
lerke en vinke
nu de taal van*

*mensche en dier!
Paaschen, Paaschen,
wijdt het vier,
wijdt het licht en
spijs de lampen,
laat den blauwen
wierook dampen:
Hallelujah,*

*God is groot:
overwinnaar van de dood!*

lerke = leeuwerik

en ten derden dage opgewekt naar de Schriften. En dat het bij die opstanding gaat om een „realistische” lichamelijke opstanding blijkt uit wat hij op deze woorden onmiddellijk laat volgen. Dit namelijk: „en Hij is verschenen aan Cephas, daarna aan de twaalfen. Vervolgens is Hij verschenen aan meer dan vijfhonderd broeders tegelijk, van wie het merendeel thans nog in leven is, doch sommigen zijn ontslapen. Vervolgens is Hij verschenen aan Jacobus en al de apostelen, maar het allerlaatst is Hij ook aan mij verschenen.”⁷⁾

Ja, Paulus gaat zo ver dat hij verzekert dat indien Christus niet is opgewekt, ons geloof zonder vrucht is en wij nog in onze zonden zijn! En dat indien Christus niet lichamenlijk opgewekt is ook allen die in Christus ontslapen zijn verloren zijn.⁸⁾ Prof. Berkouwer schreef voor ruim twintig jaar: „Alles hangt voor Paulus van dit heilsfeit af. Ware Christus niet waarlijk opgestaan, dan zouden wij „valse getuigen van God zijn, want dan hebben wij tegen God in getuigd, dat Hij de Christus opgewekt heeft.”

☆☆☆

Voor geestverwanten van Banning en zijn min of meer verwante theologen is, ten gevolge van hun loochening van de lichamelijke opstanding van Christus, vooral „het ledige graf” een ergernis en een dwaasheid. Dat graf is volgens hen niet open gegaan en dat graf is niet ledig geworden.

Maar, aldus Berkouwer, er is in de kerk altijd „een verwoede strijd” gestreden „wanneer op de een of andere wijze aan de historische realiteit van Christus’ opstanding werd te kort gedaan”. Dat was vooral in de voorbije eeuw het geval toen men op allerlei gronden „het wonder en daarmee ook de opstanding van Christus voor onmogelijk verklaarde en het opstandingsgeloof der gemeente ging verklaren uit een innerlijke projectie van gelovige zielen, waaraan geen historische feitelijkheid beantwoordde”.

Die strijd ging voorts, zo gaat Berkouwer verder, „meer en meer zich concentreren op het ledige graf”. De kerk hield evenwel niet daarom aan de realiteit van dat ledige graf vast omdat ze het evangelie tot een brok historie zonder meer maakte en omdat de kerk meer lette op de historische entourage dan op de levende Heer. Neen de kerk verzette zich met hand en tand tegen de loochening van het ledige graf. En ze keerde zich eveneens tegen de mensen die nog wel met nadruk van de betekenis van Pasen wilden spreken en daarin van een zeker „objectief” gebeuren van de levende Heer, maar toch allerminst de importantie zagen van het ledige graf.”

De kerk hield aan de realiteit van het ledige graf ook nooit vast, omdat ze daarin een „bewijs” zag van Christus’ opstanding! Ongetwijfeld neemt het ledige graf een plaats in in de boodschap van de engel, maar de kerk maakte het ledige graf toch nooit tot „een rationeel of historisch bewijs dat Christus waarlijk van de doden was opgestaan”. Het ledige graf kan immers ook anders geïnterpreteerd en verklaard worden dan als een aanduiding van de opstanding van de Heiland. Maria Magdalena riep uit: „Zij hebben de Heere weggenomen uit het graf en wij weten niet waar ze Hem hebben neergelegd.” En de wachters moesten zeggen dat de discipelen het lichaam van Jezus hadden gestolen! „Maar, aldus Berkouwer, deze mogelijkheden heffen de betekenis van het ledige graf allerminst op. Want juist in het ledige graf ligt het voluit-historische karakter van Christus’ opstanding aangeduid. Niet het ledige graf, doch de opstanding van Christus is het grote heilsfeit, maar als historisch heilsfeit is de opstanding onlosmakelijk met het ledige graf verbonden en zonder het ledige graf niet denkbaar. Het is ten volle in strijd met het Evangelie om de boodschap van het ledige graf te elimineren en niettemin van de levende Heer te spreken. In de evangeliën vinden we Zijn opstanding in ver-

band gesteld met historische gegevens, tijdstippen en plaatsen, waar Hij verschijnt. **De gedachte, dat het zou gaan om een „voortleven” zonder enig verband met de lichamelijke verrijzenis en het ledige graf, vindt nergens in de Schrift enige steun.**”

In de hevige strijd die altijd in de kerk over de opstanding van onze Heer Jezus Christus gevoerd wordt en zal gevoerd blijven zal men, aldus nog steeds Berkouwer, „altijd moeten kiezen tussen het idealisme, dat het historische ledige graf onbelangrijk acht en de boodschap der Schrift, die ons wijst op de genade Gods in Zijn handelen in deze Gekruisigde.”⁹⁾

☆☆☆

Wij zijn ontzaglijk dankbaar dat Berkouwer op deze krachtige, bewogen en Schriftgetrouwe wijze het historisch aspect van het heilsfeit van de opstanding van Christus verdedigt. Want de strijd over de realiteit van de lichamelijke opstanding van Christus en het ledige graf woedt in steeds toenemende mate voort — óók en vooral in de kerken waar- toe hij behoort.¹⁰⁾

¹⁾ Matth. 28 : 1-10. ²⁾ Luc. 24 : 47, Hand. 1 : 22. ³⁾ a.w.; 74 v.v. ⁴⁾ Hand. 2 : 23, 24. ⁵⁾ Rom. 4 : 23, 24. ⁶⁾ Rom. 10 : 9. ⁷⁾ 1 Kor. 15 : 1 v. Bultmann die alle Schriftgegevens omtrent de lichamelijke opstanding van Jezus volledig ontmythologiseert weet evenwel met deze paulinische woorden geen raad! ⁸⁾ 1 Kor. 15 : 18. ⁹⁾ *Het werk van Christus*, 197 v. ¹⁰⁾ Bizarro raak is de volgende kritiek van Berkouwer op de ontkenning van de lichamelijke opstanding van Christus: „Er ligt een ironie der geschiedenis in, dat men in een tijd, waarin men zich „entmythologiserend” van het wereldbeeld van het N.T. wil ontdoen, tegelijkertijd bezig is de dualistische dichotomie te boven te komen en weer oog te krijgen voor de betekenis van het „lichaam”. In dit licht moet men bezien de kritiek van meerderen op de realistische of materialistische belijdenis van de opstanding van Christus. Zulk een kritiek kan AFORTIORI vanuit de moderne tijd geen enkele indruk meer maken en doet aan als een 19e eeuwse verwijt, toen men nog volop in het IDEALISME leefde. (203)

Pastorale notities

Niet zien — nochtans geloven !

Thomas leefde na de dag van 's Heren opstanding in de ban der zwaar-moedigheid. Hij was op die dag dan ook niet in de kring van de discipelen. Hij wilde het eerst met eigen ogen zien voordat hij het zou geloven. De Heer heeft die ban van zwaar-moedigheid bij Thomas gebroken. Jezus is Thomas in zijn ongeloof tegemoet gekomen. Hij heeft de eis om eerst te zien hem gegund. Kom hier Thomas: 'Breng uw vinger hier en zie mijn handen en breng uw hand en steek ze in mijn zijde en wees niet ongelovig, maar gelovig'. Thomas heeft gezien. En hij heeft geloofd. Geloofd veel meer dan, en ver boven wat zijn ogen zagen. Geloofd wat Gods genade hem met verlichte ogen van het hart te zien gaf. Hij riep uit: 'Mijn Heer en mijn God!' Een hogere belijdenis van den Christus is er niet. Maar wat aan deze discipel te beurt viel, kan niet het deel worden van iedereen. Als Christus ten hemel is gevaren zal de wet van het Koninkrijk Gods zijn: Niet zien en nochtans geloven. Nochtans! Dat is het grote stuk in het leven van Gods kinderen. De Heer Jezus weet, hoe moeilijk het is voor ons vlees om ons alleen op het Woord van God te verlaten. Hij heeft ons in dat 'nochtans' de zwaarte doen gevoelen van de eis des geloofs. Geloven in Hem, die leeft! Geloven in Hem die alles regeert! Geloven in Hem, die met ons is tot aan het eind van de wereld! Och wat is dat moeilijk voor ons twijfelmoedig vlees. Want wij zien schijnbaar het tegendeel. We zien de macht van de dood. We ervaren de kracht van de zonde. We merken op de vijandschap tegen Christus. Wij zien zijn discipelen verdrukt en vervolgd. En toch — nochtans — de rechtvaardige zal door het geloof leven. Door het geloof!! Niet zien — nochtans geloven! Dat geloof, dat evenals bij Thomas verder, dieper, hoger rijkt dan wat de ogen zien en de handen tasten kunnen.

B. Telder, Bilthoven

H. E. S. WOLDRING — AMSTERDAM

Polemiek en ethiek

De laatste tijd heb ik regelmatig de vraag gehoord: zullen de binnenverbandse en de buitenverbandse vrijgemaakten weer bij elkaar komen? Vooral door de overgang van ds Arntzen is deze vraag voor velen sterker gaan leven. Er zijn ongetwijfeld mensen, die ds Arntzen zouden willen volgen. Anderen voelen zich verder van de binnenverbanders verwijderd dan ooit. Weer anderen zijn dichter in de buurt van de christelijke gereformeerde kerken gekomen en nog weer anderen weten eigenlijk niet wat ze er van moeten denken. Dit is een probleem, dat de toekomst van het christendom betreft: hoe staan christenen tegenover elkaar?; juist christenen als binnen- en buitenverbanders die voor niet-vrijgemaakten zo dicht bij elkaar lijken te staan.

Ethische fout

In het persbericht, waarin de kerkeraad van de vrijg. geref. kerk van Breukelen meedeelde, dat ds Arntzen zijn ambt niet langer

meende te kunnen uitoefenen, werd door ds A. verklaard dat de kerk van Breukelen zich wil houden aan Gods Woord en de belijdenis. Zowel kerkeraad als predikant verklaarden niet in het open-

baar te zullen spreken en schrijven over wat in Breukelen is voorgevallen. Enige weken later lezen we in de krant, dat ds Arntzen de kerkeraad van Breukelen verwijt: niet ik heb u verlaten, maar u hebt mij niet gevolgd; u liet mij alleen. Prof. Douma kreeg zelfs van ds Arntzen toestemming een brief, door hem aan de kerkeraad van Breukelen gericht, te publiceren in De Reformatie.

Als ik zulke dingen lees dan vraag ik me af: kan dat nu allemaal maar? Mag dat zomaar? Dit lijkt toch nergens op! Of komt hier weer eens naar voren, dat sommige gereformeerden ijzersterke dogmatische redeneringen kunnen geven en kerkelijke zaken haarscherp kunnen uitvlooien, maar ethisch (m.b.t. de naastenliefde) heel zwak staan? Dit is een rethorische vraag. Als gereformeerden, vooral als vrijgemaakt-gereformeerden, staan we wat dit betreft in een slechte traditie.

Gunning—Kuyper

Kuyper heeft vele malen de gelegenheid aangegrepen om in zijn

Heraut-artikelen de ethischen te bestrijden. Meestal bleef het niet bij bestrijdingen, maar spuwde hij bij wijze van spreken op hen.

Zeër bekend is hoe Kuyper in de Heraut van 3 februari 1878 Gunning's boek 'Het leven van Jezus' kraakte. Niet alleen het boek, ook Gunning als persoon werd gekraakt.

Nu wil ik ogenblikkelijk zeggen, dat de theologische kritiek op Gunning's beschouwing begrijpelijk en ook terecht en noodzakelijk was. Laten we Kuyper in zijn theologische kritiek gelijk geven, maar daarmee is de ethische vraag: handelde Kuyper goed in zijn polemiek met Gunning, nog niet beantwoord.

Kuyper wist, dat Gunning een scherp oog voor de zonden van de mens had. Gunning had Kuyper meerdere malen op z'n zonden gewezen en Kuyper had dat toegegeven.

Kuyper kende de gelovige Gunning, die fel kon zijn, maar die altijd de christelijke naastenliefde toonde.

Kuyper heeft in zijn Heraut-artikelen in 1878 Gunning niet alleen bestreden, maar persoonlijk vreselijk gekwetst, gediskwalificeerd en voor de mensen verdacht gemaakt.

Overwinningseest

O morgen van verblijden
O dageraad, o licht:
zie, na de nacht van lijden
toont God zijn aangezicht.
Hij machteloos geknecht,
als wij in 't graf gelegd,
blijkt in zijn onmacht sterk
en doet een heerlijk werk.

Hij was in 't graf gedreven;
de vijand juicht en lacht.
Geen nood, het duurt maar even,
want eer hij het verwacht,
rijst Christus op en luid
roept Hij de zege uit
en zwaait in 't veld voor aan
de overwinningsvaan.

O, nu ik mocht aanschouwen,
uw overwinningseest,
kan mij niet meer benauwen
het duister van mijn geest.
Ik zal vol goede moed,
behouden 't kostbaar goed,
dat mij verworven heeft
de Heer die eeuwig leeft.

PAUL GERHARDT

Ouders namen hun kinderen van zijn katechisatie. Sommigen groetten hem niet meer op straat. In brieven zegt Gunning later tegen Kuyper: u hebt mij 'ten allerdiepste gekrenkt', ja beledigd, u hebt mij in m'n christen-zijn aangetast, als evangeliedienaar ont-eerd, u hebt mij als een afvallige ten toon gesteld, mij verdacht gemaakt, ik kan zelfs moeilijk meer preken.

Gunning waarschuwt Kuyper voor onoprechtheid, die voort kan komen uit de positie van het leider-zijn of willen zijn. Meestal wil een leider slechts op ondergeschikte punten schuld belijden; tot radikale zelfkritiek komt hij nauwelijks.

In het konflikt Gunning—Kuyper gaat het niet slechts om een theologische kwestie. Kuyper heeft Gunning in zijn christen-zijn aangetast en beledigd. Ethisch ging hij over de schreef. Dit kunnen we niet baggatelliseren met de opmerking, dat Kuyper theologisch het gelijk meer aan zijn kant had dan Gunning. Dit argument neutraliseert het ethisch fout zijn van Kuyper geenszins, laat staan dat het die ethische misstap goed zou maken.

■ Schilder

Ook in Schilders persarbeid kan men staaltjes keiharde polemieken tegenkomen. Hij beukte er soms op los.

Het is o.a. van ds Buskes bekend, dat hij eens met Schilder polemiseerde. Het dreigde een polemiek-zonder-eind te worden. Buskes zocht Schilder thuis op. Het was een hartelijk gesprek. Na een kwartier wilde Buskes al opstappen en zei: ik ben hier niet bij

ds Schilder van De Reformatie. Hierop antwoordde Schilder: we ontmoeten elkaar hier persoonlijk. In de krant heb ik met het persoonlijke niets te maken en bestrijd ik beginselen.

Alsof beginselen los van de mensen staan.

Ondanks zijn briljant intellect, zijn geniale invallen en zijn inspirerende wijze van bijbelonderzoek, heeft Schilder evenals Kuyper — hoe tragisch — medechristenen van zich verwijderd en vervreemd. Hij heeft niet alleen beginselen bestreden en in het slijk getrapt, maar ook mensen beledigd. Hij kon vlijmscherp uitleggen hoe dom en ongereformeerd bepaalde gedachten waren, maar zijn broeders die hij bestreed voelden de pijn van zijn bestrijding.

Meer dan tien jaar heeft prof. Kamphuis in De Reformatie in de rubriek 'kerkelijk leven' geschreven. Nu gaat het mij niet om zijn mening over kerkelijke en theologische zaken, het viel mij op dat zijn persarbeid uitschieters van zeer felle polemieken bevat. Zijn wijze van schrijven heeft gemeoederen van lezers opgezweept en broeders gekwetst.

Hij riep in De Reformatie gemeentelieden zelfs op om hun kerkeraden niet te volgen.

Hoe kan men zoiets kwalificeren? Had het schrijven van prof. Kamphuis niet de schijn van opruiing? Had het niet de schijn van het nog ernstiger en moeilijker maken van een toch al zo moeilijk kerkelijk leven? Zijn schrijven is bij velen niet overgekomen als vrede stichtend of de gemeenten dienend. Te veel mensen hebben het ervaren als hard en als scheurmakerij. Hoe goed prof. Kamphuis zijn persarbeid voor zijn geweten bedoeld zal hebben, ethisch leek het nergens op.

Juist ethisch moet men in de pers uitermate op zijn hoede zijn.

Wie kent niet het gevaar van de scherpe tong? Welk mens heeft daar niet eens fouten in gemaakt? Het is overigens een bekende bede van psalm 141: Here, stel een wacht voor mijn mond, waak over de deuren van mijn lippen."

Dit geldt voor gesprekken tussen een beperkt aantal mensen. In grotere vergaderingen geldt deze voorzichtigheid desté meer. Moet er dan nog iets gezegd worden over de noodzakelijke behoedzaamheid in persarbeid? Dat blijft nooit binnenskamers. Het bereikt duizenden, ook buiten eigen kring. Het effect van persarbeid is veel groter en gevaarlijker dan van een gesprek. Het effect van het geschrevene heb je niet in de hand en kan verwoestend zijn.

Praat vergaat, schrift grift. Here, zet een wacht voor mijn mond en twee voor mijn pen...

Sinds enkele jaren schrijft prof. Douma in de rubriek 'kerkelijk leven' van De Reformatie. Doet hij dit merendeels op hoogstaande wijze en zullen velen door zijn beschouwingen onderricht worden, wat de ethische kant van zijn schrijven t.o.v. de buitenverbanders betreft, ben ik teleurgesteld. Dezelfde redenen, die ik noemde i.v.m. Kuyper, Schilder en Kamphuis gelden ook nu. Prof. Douma staat in een bepaalde traditie en wat het polemiseren betreft (in veel opzichten) in een slechte. Een voorbeeld. In een persgesprek met drs De Jong voegde prof.

Jaarvergadering „Opbouw”

Mogen we U nog eens attenderen op onze jaarvergadering?

Deze wordt gehouden op **zaterdag 19 april** in de Jeruzalemkerk te Utrecht. De sprekers over het onderwerp **De christelijke opvoeding in gezin, school en kerk** zullen zijn de heren:

Drs G. J. Vrijmoeth te Zwolle (gezin)
Drs D. van Alten te Amsterdam (school)
Prof. C. Veenhof te Kampen (kerk)

Indien U gebruik wilt maken van de kinderropas, gelieve U een opgave van het aantal en de leeftijd der mee te brengen kinderen **zo spoedig mogelijk** te sturen aan P. A. van Veelen, Mathenesserplein 2a, Rotterdam-3006.

Wilt u dit bericht doorgeven aan de redactie van de kerkbode in uw gemeente?

Douma in De Reformatie (27-4-'74) hem toe als konklusie: „Wij zijn zonen van Calvin en niet van Erasmus”.

Terecht antwoordde ds De Jong in Opbouw (7-6-'74): „Wat denkt Douma dat het effect is van zo'n vergelijking bij mensen, die van Erasmus niet meer weten, dan dat 't een figuur is, die de strijd schuwde, geen kleur bekende en verder een halve humanist was? De ietwat theatrale tiraden, waarmee Douma zijn artikel afsluit, is dus onnodig stemming-makend, vind ik.”

Ds De Jong ging verder. Niet alleen zijn gedachten zijn bestreden, maar ook hijzelf. Hij vervolgde: „Ik mis de achting, waarop ik recht heb en dat niet vanwege een titel, maar vanwege Christus en zijn gemeente, die ik in het ambt dien. (...) En niet alleen voor mijzelf, maar ook voor de vele anderen, die op gelijke wijze in De Reformatie, van de oprichting af, behandeld zijn. Dit verder hoogstaande en waardevolle blad staat in dit opzicht in een treurige reuk, al zijn er goede uitzonderingen (...) Ik wil me een ogenblik tot tolk

maken van al degenen, wien de geestelijke mode van hun tijd niet toestond van hun gewondheid blijk te geven. (...) Ik wil gewoon eens zeggen, dat 't zeer doet.”

Men merkt het, dat ik alleen op de ethische en niet op de theologische kant van de zaken inga.

In een later artikel in De Reformatie noemt prof. Douma vele bezwaren tegen de buitenverbandse vrijgemaakte kerken op, maar de vraag dringt zich bij mij op: Waarom alleen de verschillen?, waarom niet wat ons samenbindt? Dat is er toch ook nog!

Of spreekt het zo vanzelf wat ons samenbindt? Licht dat er toch al duimen dik bovenop? Daar klinkt in prof. Douma's schrijven vrij weinig van door. De vraag doet zich m.i. voor: mag men ethisch zo polemiseren, dat de artikelen stijf staan van de onderlinge verschillen en tegenstellingen zonder te laten merken dat er zo veel is dat ons samenbindt? Ik voel mij door enkele polemieken van prof. Douma verder van hem verwijderd dan ik voordien had gedacht en voor mogelijk had gehouden. (Volgende week het slot.)

Magdalena's morgenlied

„Toen ik bij 't lichten van de dag,
Mijn hart nog brandend van verdriet,
Mijn pas-verrezen Heiland zag
Herkende ik Hem niet.

Wie dreef mij zeven duivlen uit?
Wie reinigde mijn zieke geest?
Wie maakte mij tot hoogliedbruid
van 't edelst liefdefeest?

Hoe zichtbaar Hij mij uitverloor,
Mijn eigendunkelijk geloof,
Te bang om wat ik zelf verloor,
Bleef voor zijn goedheid doof.

Hij was het, die „Maria” zei
en mij tot nieuw ontwaken riep,
Terwijl ik, heil en hel voorbij,
In dof berusten sliep,

Hoe werd het ledige der ziel
Aan alle droefenis ontruikt,
Zodra ik aan zijn voeten viel,
Door schaamte neergedrukt!

Rabboni, die ik niet herkend
En toch bemind heb, gun voortaan,
Dat toch mijn hele wezen wendt
Naar waar Gij wordt verstaan.”

ANTON
VAN
DUINKERKEN

MARC DE KLIJN — AMSTERDAM

Strijd en onmacht van de kunstenaar

Op zoek naar vreugde en inhoud

In een lezenswaardig interview met Ron Kaal (Vrij Nederland 4.1.'75) komt de Britse schilder-graficus-tekenaar David Hockney tot de uitspraak dat hij vooral is geïnteresseerd in „plaatjes”, in picturale problemen. Hij beperkt zijn visuele werkterrein daarmee bewust tot het tweedimensionale vlak.

Een van de hoofdregels waarvan Hockney uitgaat is nml. dat je maar twee dimensies tot je beschikking hebt. Toch is dit een ogenschijnlijk beperking van mogelijkheden, want met deze twee dimensies moet volume, vorm en oppervlaktestructuur gesuggereerd worden. Het is volgens hem een opwindende bezigheid en de bron van veel vreugde wanneer je wordt uitgedaagd om de zich voordoende picturale problemen juist door middel van die beperking op te lossen.

Het bewustzijn van het tweedimensionale karakter van schilderijen, grafiek en tekeningen heeft direct te maken met Hockney's matige belangstelling voor andere takken van beeldende kunst. De reden waarom hij bijvoorbeeld niet zo zeer geïnteresseerd is in beeldhouwkunst is, dat de problemen daar niet picturaal zijn. De fotografie interesseert hem matig, het verveelt hem al spoedig. Ook de abstracte schilderkunst kan hem niet boeien. De opvatting dat het in de schilderkunst alleen gaat om de vorm is hem te smal, te vervelend — hoewel de vorm ook voor hem een noodzakelijk bestanddeel van een kunstwerk blijft. Van de conceptueel art moet hij niets hebben omdat hier opnieuw de problemen niet visueel maar eerder filosofisch zijn. Uit het interview komt de indruk naar voren dat Hockney primair een oplosser is van visuele problemen. Hij suggereert dat de inhoud of de boodschap van een kunstwerk de vorm transcendeert (... als je naar iemand als Picasso kijkt, dan ligt een deel van het genot in de vorm, nog los van het onderwerp en de eventuele gevoelswaarde die het heeft...) maar hij blijft daar opmerkelijk vaag over. De inhoud ligt niet verscholen achter de dingen die Hockney afbeeldt. Hij

vindt dan ook dat je er niet teveel achter moet zoeken, maar dat je wel moet bestuderen wat je ogen zien. Hij vindt dat de meeste mensen de boodschap van een kunstwerk niet verstaan, niet omdat zij niet intelligent genoeg zijn om deze te vatten, maar omdat zij zich niet interesseren voor wat zij zien. Dat duidt er m.i. op dat voor Hockney de boodschap van een kunstwerk bestaat voorzover deze visueel in-zicht-elijk is gemaakt, met de nadruk op het woord voorzover. Want als dit inderdaad het geval is, verwacht hij van de beschouwer dat hij zijn ogen leert gebruiken.

Hockney's gezichtspunt lijkt mij redelijk door zijn consequentie en aantrekkelijk door zijn signaleren van een belangrijk stuk arbeidsvreugde. Het biedt ons een paar aanknopingspunten waar wij een moment stil bij zouden kunnen staan. In de eerste plaats de vraag wat je als christen-kunstenaar laat zien, de vraag dus naar het resultaat van de arbeidsvreugde en in de tweede plaats de vraag wat je wilt laten zien, de vraag dus naar de inhoud, de boodschap. De kwestie of deze boodschap wel of niet „overkomt” is punt twee. Nu zijn er zowel wat deze vreugde als de boodschap betreft een paar gevaren. Het eerste is dat „plezier in zijn werk” iemand zo in beslag kan nemen, dat het werkresultaat alleen fungeert als het einde van een scheppingsproces waarbij noch het resultaat noch het scheppingsproces zelf achteraf ondervraagd wordt. Alle „kritiek” achteraf zou dan immers worden opgevat als een afbreuk doen aan de spontaneïteit en het plezier waarmee iets tot stand is gekomen.

Ik geloof dat er inderdaad christen-kunstenaars zijn die er zo over denken — ik meen er zelfs enkele te kennen. Hun gemeenschappelijke achtergrond is dan meestal een bepaald gekleurd gereformeerd verleden, wars van alle vreugde, laat staan scheppingsvreugde. Men is allang blij deze vreugde in zichzelf en aan zijn gave herontdekt te hebben. Men heeft zich losgemaakt van dit steriel ervaren verleden, waarin nooit iets mocht, waarin men nooit zichzelf mocht zijn. Natuurlijk is dat een begrijpelijke reactie en zelfs goed voorzover men zich niet door dergelijke negatieve omstandigheden heeft laten overmeesteren en verbitterd is geworden. Toch licht hier het gevaar dat dit „lekker bezig zijn” langzaam maar zeker een doel in zichzelf gaat worden. Er mag dan op een gegeven moment niet meer nagevraagd worden. Wanneer zo iets toch gebeurt reageert men meestal geïrriteerd, of wimpelt men kritiek af met de woorden „doe niet zo moeilijk!” of: „geniet er toch eens gewoon van!” of: „waarom zoek je er zoveel achter?” etc. Ik geloof dat hier een grens gepasseerd is, de grens namelijk

van jezelf ter beschikking stellen, jezelf ter discussie stellen en andermans vragen serieus nemen, ook al lijken ze niet terzake of secundair vergeleken bij het scheppingsproces.

Trouwens, dat „lekker bezig zijn” moet niet geromantiseerd worden. We kennen de uitspraak van Karel Appel „ik rotzooi maar wat an” die een vage sfeer van versluisering legt rondom iets als redeloos en intuïtief bezig zijn. Appel zei dat in een tijd waarin de kunst als zodanig op de helling ging evenals het „instituut” museum, maar het feit dat een kunstenaar zichzelf niet langer serieus nam werd door het publiek niet geaccepteerd. Hij nam zijn onvoorzichtige uitspraak dan ook terug met de woorden dat hij het niet zo bedoeld had. Hieruit blijkt dat beschouwers van kunstwerken in de grond van de zaak eigenlijk serieus genomen willen worden. Zo'n gegeven zou men als kunstenaar moeten respecteren. Bovendien neemt een kunstenaar zichzelf wel degelijk serieus. Als hij er blijk van geeft dat niet te doen, speelt hij meestal een spel, misschien wel uit angst door gegeden kritiek ontmaskerd te worden.

Als ik Hockney goed begrijp gaat het er „zakelijk” om een thema, onderwerp of aanleiding te herleiden tot een visuele vergelijking met een aantal onbekenden die opgelost moeten worden. Deze oplossing wordt geformuleerd met behulp van een visuele beeldtaal, een vorm-grammatica. Hockney zegt: wil een tekening interessant zijn, dan moet de vorm interessant zijn en als je in de vorm geïnteresseerd bent, dan ben je in de taal van de schilderkunst geïnteresseerd. Je moet iets weten over de syntaxis en de grammatica. Alle kunstenaars zijn daarin geïnteresseerd. Er is geen kunstenaar die de vorm zou willen ontkennen...

Daarmee is de vorm enerzijds bij Hockney blijkbaar een hoofdbestanddeel van zijn kunstwerken geworden, terwijl hij anderzijds duidelijk stelling neemt tegen verabsolutering van de vorm. Dat hier een spanningsveld ligt zal wel duidelijk zijn.

In ieder geval is het maken van schilderijen, van kunstwerken in het algemeen niet langer een onberedeneerbare hobby voor een groep specifiek begaafden die hun inspiratie visualiseren, maar een bezigheid die zorg en nauwkeurigheid vereist en waar ook overleg, keuze en correctie aan te pas komt. Juist omdat in de vorm van een kunstwerk het element compositie samenvalt met het element inhoud, is deze van het grootste belang.

Hockney maakt duidelijk dat de vorm drager is van de boodschap en dat deze geen doel in zichzelf wil zijn. Daarom is navraag over deze dingen iets dat niet alleen zou mogen, maar ook zou moeten.

Het is niet alleen relevant voor de beschouwer van kunstwerken, maar ook voor de kunstenaars zelf. Deze navraag gaat in hoofdzaak en uiteindelijk primair om de formulering van de vorm-inhoud tweedeling, waarbij de vorm niet belangrijker is dan de inhoud, maar ook niet minder belangrijk. Als de balans van deze vorm-inhoud-relatie in zicht komt spreekt het verder eigenlijk vanzelf dat de ondervraging niet uitsluitend een verstandelijke analyse inhoudt, maar ook een gevoelsmatig en intuïtief wikken en wegen. Bij het scheppingsproces is immers de gehele mens in geding en niet alleen zijn verstand (of alleen zijn ziel).

Het tweede gevaar dat ik zou willen signaleren is de situatie die ontstaat wanneer men zodanig geïnteresseerd is met de inhoud dat de scheppingsvreugde in het gedrang komt. Op een aantal verschillende wijzen kan hier een conflictsituatie ontstaan. De meest voor de hand liggende is wanneer deze preoccupatie de visuele kwaliteit rechtstreeks nadelig beïnvloedt omdat de interesse voor de vorm gewoon ontbreekt.

Het kan ook zijn dat de inhoud van een kunstwerk alleen kenbaar is voor de kunstenaar, maar onzichtbaar blijft voor de beschouwer. Meestal heeft dit met de formulering van de boodschap te maken, maar het kan ook zijn dat de boodschap zelf verward of onduidelijk is en daarom „niet uit de verf komt”. Afgezien van deze directe oorzaken kan het ook zo zijn, dat de kunstenaar vooral in gesprek is met zichzelf en de wereld rondom hem eigenlijk niet raakt. Men werkt dus eigenlijk voor zichzelf en verdedigt zich dan wel met het argument dat zich niemand voor het werk zou interesseren (zogenaamd, want hoe weet men dat?) ofwel „onverkoopbaar werk” maakt. Een variant van dit laatste is wel de uitspraak dat men voor de musea werkt. Het museum is immers anoniem. Een persoonlijke band met de beschouwer van kunstwerken kan zo nooit ontstaan. Ik geloof zelfs dat deze vrijwillige isolatie vervreemding in de hand werkt.

De vraag zou dus eigenlijk moeten luiden of het legitiem is wanneer een beschouwer iets anders

Opstanding

*Het geheim'nis van ons leven
Hebt G' in Hem ons prijs gegeven:
't Is: aan dit bestaan versterven
Dagelijks, om niet te derven
't Leven dat nooit meer vergaat,
Wijl 't in Hem geworteld staat.*

*Sterven, opstaan en weer sterven:
Naar die wet we straks verwerven
't Leven dat, uit Hem verzezen,
Onverderfelijk zal wezen:
Rank, die smetloos uit Hem bloeit,
Door geen snoeimes meer gemoeid.*

A. WAPENAAR

„leest” in het kunstwerk, dan de kunstenaar er bewust (of onbewust?) heeft ingelegd. Mág je een kunstwerk naar je toe interpreteren, of látén kunstwerken het toe wanneer zoiets gebeurt?

Het zal wel duidelijk zijn dat een kunstwerk in de eerste plaats beoordeeld moet worden naar de bedoelingen van de maker en wanneer deze zelf anoniem blijft of wil blijven; beoordeeld moet worden volgens zijn eigen criteria. Maar zo'n beoordeling is geen statisch proces. Mensen veranderen terwijl zij kijken en soms veranderd daarmee het kunstwerk. De scheppingsvreugde die inzet was van deze vragen lijkt hier op een zijspoor gerangeerd, maar dat is toch niet het geval. Het kan immers de bedoeling zijn van de kunstenaar om ons met zijn vragen te laten zitten, ons in de puzzels te manoeuvreren; het kan een deel van zijn vreugde zijn. In ieder geval staat het kunstwerk als resultaat nooit geheel los van de mentaliteit waarmee het tot stand is gekomen, ook al is het waar dat ieder kunstwerk in zekere zin een „eigen leven” leidt en ook recht heeft om als zodanig (dus autonoom) beoordeeld te worden. Dat laatste kan ons ervoor behoeden te menen dat een kunstwerk staat of valt met onze interpretatie. Ook wanneer een kunstwerk polyinterpretabel lijkt (of zelfs is) dan is het nog zo dat ons reageren altijd secundair is.

Het probleem wordt iets meer toegespitst wanneer blijkt dat een kunstwerk een andere boodschap draagt en uitzendt dan oorspronkelijk de bedoeling was — vooropgesteld dat wij deze oorspronkelijke bedoeling werkelijk kunnen achterhalen.

Gesteld dat iemand een christelijk kunstwerk wil maken — hij verstaat daar onder dat het dient te verwijzen naar Christus, hoe dan ook — en het resultaat blijkt niet naar Christus te verwijzen (daar is de maker het zelf dan natuurlijk óók over eens...). Wat is dat voor een situatie? Is dat erg? Is het kunstwerk mislukt? Heeft de kunstenaar gefaald? Is het kunstwerk op een andere wijze wél geslaagd? Dit laatste zal vooral diegenen aanspreken die menen dat het scheppingsproces nooit rationeel verloopt, maar dat men aan het toeval of aan het onbewuste is overgeleverd. De kunstenaar wilde dit, maar dát kwam eruit: wat fijn dat de kunstenaar zijn oerinstinct niet voor de voeten liep, zeggen zij dan.

In het interview beschrijft Hockney een soortgelijke situatie. Zijn bedoeling was Picasso als een bekend en beroemd schilder af te beelden en tegelijkertijd zichzelf als het „model” van Picasso. Hommage aan Picasso.

Het „model” Hockney toont de meester vervolgens een etsje om zijn mening daarover te vragen. Hockney bij de meester Picasso in de leer.

Nu lijkt het in de uitgevoerde ets erop dat Hockney de stijl van Picasso heeft gebruikt, heeft gemanipuleerd om er iets heel eigens mee te zeggen. Maar het vervellende is dat de beschouwer van deze oorspronkelijke bedoeling wordt afgeleid, omdat het er op lijkt dat Picasso met Hockney in een restaurant zit en daar de menukaart bestudeert.

Nu is het m.i. mogelijk om deze situatie te herleiden tot een pre-

occupatie met de inhoud waarbij de vorm tegelijkertijd ietwat verwaarloosd wordt, maar de vraag wordt hoe te reageren op een dergelijke situatie.

Hockney meende aanvankelijk dat zijn kunstwerk volkomen mislukt was, maar na verloop van tijd dacht hij: wat maakt het nou uit als wij in een restaurant zitten en het menu bestuderen? Hij voltooide het werk en zegt daar nu van dat beoordeeld naar zijn oorspronkelijke bedoeling het kunstwerk is mislukt, maar dat je er ook op een andere wijze naar kunt kijken, dat je de aanleiding dan maar gewoon moet vergeten en dat het dan niet meer uitmaakt. M.a.w. het is aan de beschouwer van het kunstwerk overgelaten welke inhoud hij eraan geeft...

Het laatste voorbeeld dat betrekking heeft op het conflict tussen inhoud en scheppingsvreugde is de situatie waarin het kunstwerk achteraf een inhoud of betekenis krijgt opgelegd. Dat kan door de kunstenaar zelf zo tot stand komen, wanneer hij niet tijdens zijn scheppingsproces tussenbeide wil komen en zich achteraf rekenschap wil geven van wat hij gedaan heeft. Voor de buitenwereld kan dit wel eens worden opgevat als een zichzelf geloofwaardiger willen maken en die indruk wordt ook wel eens gewekt door een al te grote onzekerheid die de kunstenaar zelf aan de dag legt. Toch is rekenschap achteraf niet altijd het bewijs dat er iets mis is met de inhoud van een kunstwerk. Wij lopen dan eigenlijk al vooruit op twee dingen die de kunstenaar altijd nog openstaan, nml. het werk vernietigen ofwel het zodanig corrigeren dat aan de (in dit geval: onbewuste) inhoud recht wordt gedaan. Persoonlijk heb ik moeite met Hockney's bereidheid tot een compromis. Hij gaat mij iets te snel uit van de „onaantastbaarheid”, van een door hem bereikt resultaat, en past de „inhoud” achteraf aan het resultaat aan. Maar dit terzijde. De betekenis, de interpretatie kan ook door de heren critici worden opgelegd. In dat geval — en weer neem ik Hockney op dit punt als voorbeeld, bekijkt de schilder alleen of zijn werk goed of slecht is en beschouwt hij deze critici alleen als lieden die hem van zijn a propos kunnen afbrengen. In dat verband praat Hockney ook over de „slimme praat van de criticus”. Het raakt hem niet wezenlijk omdat zij voorbijzien aan datgene wat hem eigenlijk bezighoudt.

In alle genoemde situaties kan sprake zijn van een frustratie bij de kunstenaar. Ofwel het geval wil dat hij veel bedoelt, maar „slecht” werk aflevert, ofwel niemand anders dan hijzelf begrijpt zijn werk, ofwel men kan er alle kanten mee op (behalve de kant die de kunstenaar bedoelt), ofwel de uitwerking van het kunstwerk is averechts, ofwel het betekent in feite helemaal niets. De frustraties die voortkomen uit de wanordelijke verhouding die bestaan tussen de kunstenaar, zijn werk, zijn publiek en de wereld waarin hij leeft, kunnen zijn scheppingsvreugde totaal bederven. Hij kan er psychisch zelfs zó onder gebukt gaan, dat hij helemaal niet meer tot werken komt. Het gaat hier bepaald niet alleen om vakkenis, creatief vermogen, intelligentie of inlevingsvermogen. De gehele le-

Paasmorgen in de Hof

NEL BENSCHOP

*Ze hebben mijn Heer weggenomen
met hun handen van ijzer en staal
en hun harten van steen, die de taal
van de liefde nooit hebben vernomen.*

*Ze hebben mijn Heer weggedragen
en ik zie slechts het ledige graf.
Zelfs dit weinige namen zij af:
een dode bij wie ik kon klagen.*

*Zij hebben mijn Heer weggeborgen,
en nu zijn ze voorgoed van Hem af.
Maar waar bleef Gods rechtvaardige straf?
vol van donkerheid is deze morgen.*

*Maria, Maria, wie zoek je?
Deze morgen heeft d'aarde gebeefd:
toen verliet Hij Zijn graf, want Hij leeft!
Zie de Meester is daar en Hij roept je!*

venssituatie van de kunstenaar werkt hierop in — met name het zich ingebed weten in of zich buitengesloten voelen van een mensen-gemeenschap. Het raakt ten diepste ook zijn levensovertuiging, de zin van zijn bestaan.

Met dit artikel beoog ik niet een definitie te geven van christelijke kunst, maar een paar obstakels weg te nemen die een discussie hierover in de weg zouden kunnen staan. Het gaat mij erom dat met name kunstenaars die hun christen-zijn ook in hun werk tot uitdrukking willen brengen niet vervallen tot een puur creatief genot dat zich nooit kritisch laat onderwerpen, anderzijds tot beeldvangelië zodat een pre-occupatie met de inhoud hun scheppingsproces bederft en wellicht uitdroogt. Men moet leren toelichting te geven op wat men doet wanneer men daarom vraagt. Dit laatste is natuurlijk veel gemakkelijker dan het eerste. Het lijkt mij een vooroordeel te menen dat het scheppingsproces niet nader onderzocht zou mogen worden. Ten dele wordt dit vooroordeel verholpen wanneer de kunstenaar beseft dat zijn werk serieus wordt genomen. Het positieve neven-effect zou dan nog zijn dat de kunstenaar zichzelf ook serieuzer gaat nemen dan voorheen. Hij wordt nu immers tot een bepaalde consequentie gedwongen. Een toegeslotenheid naar de kant van een kritische ondervraging kan ook berusten op de onuitgesproken vrees jezelf bloot te moeten geven, rationeel en verbaal te moeten verantwoorden, wat visueel bedoeld is. Ook kan deze toegeslotenheid berusten op de praktische ervaring, dat er meestal irrelevante vragen worden gesteld. Vragen die de werkwijze van de kunstenaar en zijn bedoeling niet of nauwelijks raken.

Dat wil ik allemaal erkennen om tóch met nadruk te stellen dat het serieus nemen van welke „domme” vragen door welke „leek” ook een eerste stap kan zijn om als kunstenaar je eigen (door de Verlichtings-cultuur opgebouwde) voetstuk prijs te geven ten gunste van een legitieme plaats te midden van de mensen-gemeenschap. Het mens-zijn van de kunstenaar zou hem op die plaats moeten terugroepen.

Min of meer leven wij toch in een culturele situatie waarin de kunst

tot heilig goed is verklaard, ofwel als reactie tot wegwerpartikel is gedegradeerd (Jan Cremer: Rembrandt moet op de brandstapel). Ook de talloze interviews met binnen- en buitenlandse kunstenaars versluieren vaak meer dan zij ophelderen. Ook dát is symptoom van deze tijd. Het onderstreept nog eens extra de zogenaamde „apartheid” van de kunstenaar, waar hij juist zonnig van bevrijd moet worden! In die situatie onderging ik het interview met Hockney als een stuk eerlijkheid, een verwarmende openheid die de mens Hockney uitstraalt als hij over zijn werk spreekt.

Een serieuze discussie over het scheppingsproces, de inhoud en boodschap van het kunstwerk, het gebruik van beeld-taal, tekens, symbolen, 'n figuratieve, abstracte, rationele of gevoelsmatige werkwijze etc. kan zowel voor de kunstenaar zelf als voor zijn „Umwelt” veel verhelderen.

Wat de frustratie van het scheppingsproces betreft, de pre-occupatie met de inhoud, zou ik willen verdedigen dat een inhoud niet voorafgaat aan een kunstwerk, of er achteraf wordt opgeprikt, maar tegelijk met het scheppingsproces wordt meegeboren en mee-ontwikkeld. Dat bedoel ik niet als het ontstaan van iets volgroeids uit het niets, maar als een geleidelijk helder worden van iets waar men zich in den beginne maar een vage voorstelling van kan maken. Het licht invullen waar de lichtflits voorbijging. Inhoud is geen toeval of een inwisselbaar gegeven dat mede afhankelijk is van het humeur van de kunstenaar, of andere willekeurige omstandigheden. Inhoud is als het ware een innerlijke structuurwet, die het scheppingsproces voortdurend kritisch begeleidt, als een soort ingebouwde (zelf)-kritiek van het kunstwerk. Het is toonaangevend voor de richting waarin men werkt, maar het is zelf tevens de richting die men inslaat.

De inhoud is bepalend voor de vorm-compositie van een kunstwerk, maar ook voor de werkwijze van de kunstenaar, voor zijn materiaal etc.

De inhoud is hier ook niet meer zozeer een titel, maar eerder een thema dat men uitdiept. De inhoud dringt zich dan — als het goed is — uit het kunstwerk op, aan ons allemaal en niet alleen

aan ingewijden.

Misschien blijkt hieruit reeds dat m.i. het uitdiepen van thema's zelden in de breedte gebeurt, maar veeleer in de diepte. Op zijn weg naar deze diepte ontmoet de inhoud de vorm waaraan hij zich na strijd gewonnen moet geven. Inhoud en vorm strijden in de kunstenaar zelf om de voorrang, maar hij dient een rechtvaardig scheidsrechter te blijven. Het blijft spel, een heel serieus gespeeld spel, dat toch ook de verrassingen kent van het avontuur.

Ik weet dat ik mij hier bevind op de grens van wat met taal mogelijk is uit te drukken. De „voorafbeelding” van wat op het tweedimensionale vlak gebeurt in de spanning tussen vorm en inhoud mag geslaagd zijn of minder geslaagd. Het gaat er mij om dat wij de intergratie van de inhoud en de vorm ervaren als iets dat onze arbeidsvreugde intact houdt. Dit alles is bedoeld als het begin van een discussie, het begin ook van heel concreet werk dat zich beoordeelen laat door onszelf en anderen. Laten wij beseffen dat wij voor een taak staan die niet langer het domein is van het individu in zijn isolement tegenover de samenleving. Wij kunnen ons niet langer de luxe permitteren van het ivoren-toren-kunstenaarschap dat nochalant en verwaand is en stamt uit de Romantiek, waarin men de kunstenaar als genre aanbad.

Maar **alle** kunstenaars dienen hun rijke gave als echte, gehoorzame kinderen Gods in te zetten voor de tot stand koming van Zijn Rijk. Zij doen dat in een wereld die niet beseft dat de kunstmatigheid van de moderne kunst de samenleving uitholt.

Boek-bespreking

Prof. dr D. J. Bosch —
Het evangelie in afrikaans gewaad,
Kok, Kampen, 1974.
Prijis f 11,90.

In zijn lovende introductie zegt prof. Verkuyl van de schrijver geen woord te veel. Prof. Bosch die vele jaren actief zendingswerk in de Transkei gedaan heeft, is inderdaad uitermate deskundig en weet zijn stof op een boeiende en heldere wijze te presenteren, waarbij zijn persoonlijke betrokkenheid op een sympathieke manier voelbaar wordt.

Het boek bevat een viertal lezingen die door de auteur tijdens zijn verblijf in Nederland in 1973 gehouden werden.

De eerste lezing handelt over de vraag: hoe krijgt het evangelie gestalte in het leven van de zwarte christenen in Afrika? Enerzijds is er in de prediking sprake (gevoel) van het brengen van een westerse interpretatie van het evangelie, waardoor het leven en denken vanuit de traditionele stamreligie vaak onaangestast bleef. Anderzijds werd en wordt het evangelie zo zeer aan de traditionele godsdienst aangepast, dat het eigen karakter van het

evangelie verloren gaat.

Prof. Bosch wijst terecht beide methoden af. Z.i. mag er op sommige punten beslist geen aanpassing plaatsvinden, op andere punten wel. De vraag wanneer het wel of niet geoorloofd is, kan alleen beantwoord worden in een voortdurend teruggrijpen op het getuigenis der apostelen en onder de voortdurende leiding van de Heilige Geest.

Dat over de praktische uitwerking daarvan nog heel wat te zeggen zou zijn en veel verschil van inzicht naar voren kan komen, zal prof. Bosch bekend zijn.

Als illustratie van zijn bedoeling, verwijst de schrijver naar de vooroudercultus. Bij een onderzoek bleek, dat 89% van de onder-vraagde zwarte christenen geloofde, dat de vooroudergeesten hun leven kunnen beïnvloeden. Volgens prof. Bosch is dat een gevolg van het feit, dat de westerse protestantse kerken uitsluitend negatief reageerden op de betekenis van de voorvaderen en daarvoor in hun eigen geloofsbeleving geen plaats hebben, terwijl ze anderzijds juist het voortbestaan van de onsterfelijke ziel hoog in hun vaandel geschreven hebben. Daardoor dook de vooroudercultus wel onder, maar bleef ondergronds onveranderd voortleven.

Prof. Bosch stelt, dat de vooroudercultus alleen echt overwonnen kan worden, als er een zekere mate van aanpassing aan het afrikaanse levensgevoel plaatsvindt. Dit moet dan gebeuren door binnen het kader van het geloof in de gemeenschap der heiligen een plaats in te ruimen voor de gestorven gelovigen en een herinneringsfeest voor hen in te stellen, waarbij het geloof in de opstanding centraal moet staan.

Ik ben het helemaal met prof. Bosch eens, dat de vooroudercultus niet doortrokken kan worden door een leer over het voortbestaan van de onsterfelijke ziel, maar alleen door een geloof in de opstanding. Wanneer dit geloof het herinneringsfeest stempele moet, is er m.i. echter geen sprake meer van aanpassing en continuïteit waar prof. Bosch voor pleit. Het komt mij voor dat een Bantoe op geen enkele wijze in de verwachting van de opstanding der gelovigen een aanpassing aan of een voortzetting van zijn traditionele geloof in de reële aanwezigheid der gestorvenen kan herkennen. Tussen een proleptische aanwezigheid (p. 27) en een reële aanwezigheid bestaat nu eenmaal een wezenlijk verschil. De tweede lezing handelt over God in Afrika. Prof. Bosch geeft hier een voortreffelijk overzicht van de traditionele godsbeschouwing in Afrika. De god van Afrika blijkt een zwijgzame god te zijn, wiens eigenlijke wezen in nevelen gehuld blijft (p. 48).

Nu hebben de predikers van het evangelie maar al te vaak deze god van Afrika geïdentificeerd met de God van de Schriften, waardoor ze de indruk wekten dat ze alleen maar een aanvulling gaven op wat de Bantoes al wisten omtrent God. Daardoor bleef God voor veel afrikaanse christenen in wezen een zwijgzame God die ver van hun dagelijkse leven af stond. Nog ernstiger is het feit, dat zendingen vaak de indruk gewekt hebben, dat deze God een goedge, ongevarende Oude Baas is, die

bij voorbaat alle zonden vergeeft, zodat men gewoonweg raak kan zondigen (p. 50). Op deze wijze verdwijnt de antithese tussen Jahweh en de afgoden en wordt Hij a.h.w. door deze goden geabsorbeerd.

Volgens prof. Bosch moet de antithese onverkort gehandhaafd blijven. Maar toch wil hij ook vasthouden aan een zekere continuïteit in de verhouding tussen Jahweh en de god van Afrika. Weliswaar moet die god van Afrika sterven in de confrontatie met Jahweh, maar dan wel met de bedoeling dat hij weer opstaat tot een nieuw leven (p. 54).

M.i. overschrijdt prof. Bosch hier een grens die niet gepasseerd mag worden. In mijn onlangs verschenen boekje „Getuigen. De bijbelse opdracht en onze praktijk” heb ik betoogd, dat het gebruik van Bantoe-woorden voor God (voorzover het geen eigennamen zijn) niet te vermijden valt, maar dat ze dan wel een bijbelse inhoud moeten krijgen. Prof. Bosch wil echter niet slechts deze woorden handhaven, maar aan de god van Afrika zelf een herboren bestaan toekennen. Bijbels gezien ontvangen de afgoden echter geen herboren bestaan, maar blijft er niets van hen over na de confrontatie met Jahweh.

Ook het beroep op Hand. 17 : 23 is niet houdbaar. De onbekende God van de Atheners was een god zonder naam en daarom zonder gezicht, zonder gestalte. Hij was eigenlijk niets anders dan een invuloefening, een uitgespaarde ruimte die later misschien nog eens kon worden opgevuld. Het is veelzeggend dat Paulus niet aanknoopt bij de griekse oppergod Zeus of bij de god van de griekse filosofen. Hij doet geen poging een van deze goden te transformeren tot een nieuw leven. Hij knoopt aan bij een vraagteken, bij een God die voor de Atheners nog geen naam heeft. En een onbekende God kan niet getransformeerd worden, maar alleen geopenbaard. Dat gebeurt in Hand. 17.

De god van Afrika is weliswaar een verre en zwijgzame god, maar heeft toch 'n eigenaam. Aanknopen bij deze god is m.i. niet het voetspoor van Paulus volgen, maar de deur openen voor het syncretisme.

In een derde, zeer boeiende lezing behandelt prof. Bosch het probleem van het kwaad in Afrika. Volgens de Bantoe is het kwaad per definitie niet datgene wat ik een ander aandoet, maar wat een ander mij aandoet (p. 75). Kwaad is, dat mijn levenskracht wordt aangetast. De Bantoe-christenen zullen moeten leren, dat het evangelie de zonde bij onszelf aanwijst en dat Paulus gelijk heeft als hij zegt: als ik zwak ben, dan ben ik machtig.

De vierde en laatste lezing behandelt stromingen in de zuidafrikaanse Zwarte Theologie. Deze lezing is nagenoeg uitsluitend informatief en geeft een interessante vergelijking tussen de Amerikaanse Zwarte Theologie die voortkomt uit de geseculariseerde, revolutionaire Black Powerbeweging en de zuidafrikaanse Zwarte Theologie, die weliswaar door de Amerikaanse beïnvloed is, maar als geheel toch meer het karakter draagt van een religieus bewustwordingsproces. „Voor de blanke theoloog moet de Zwarte Theologie in de

eerste plaats als aanleiding tot ernstig zelfonderzoek dienen” (p. 115). Het is jammer dat prof. Bosch het bij deze constatering laat en niet zelf een beoordeling van de Zwarte Theologie geeft. Maar dat zal wel samenhangen met het feit, dat hij als zendingsman in Zuid-Afrika op het grensgebied tussen blank en zwart leeft en daarom voorkomen wil, dat de communicatie tussen hem en de zich in snel tempo steeds meer bewust wordende Bantoes geblokkeerd wordt.

M. R. van den Berg

Kerknieuws

Beroepen te Culemborg: Ds J. Keuning te Nijmegen, die dit beroep heeft aangenomen.

Kontaktvergadering ressort Dordrecht-Gorinchem — Uit de notulen van de vergadering d.d. 20 februari jl.: „5. De kerk van Culemborg en de kerk van Eck en Wiel delen mee, dat ds Rietkerk in verband met de uitbreiding van het werk in Eck en Wiel per 1 mei a.s. afscheid zal nemen van de kerk van Culemborg en voortaan alleen aan de kerk van Eck en Wiel verbonden zal zijn”.

Utrecht-Centrum — Voorlopig is een betrekkelijk klein aantal liederen (62) uit het Nieuwe Liedboek uitgekozen voor het gebruik in de kerkdiensten. Het merendeel daarvan zijn min of meer bekende liederen. De in het kerkblad gepubliceerde lijst is zeker niet als de laatste beslissing aan te merken.

Amsterdam-Centrum — Uit de kerkeraadsvergadering d.d. 3-2-'75: „Op verzoek van een N.H.-jeugdvereniging inzake een handtekeningenactie tegen abortus wordt niet ingegaan; dit wordt geacht een zaak voor ieders persoonlijke verantwoordelijkheid te zijn. De taak van de kerk is de Woordverkondiging; de politiek, die van de door ons gekozen volksvertegenwoordiging, die wij wel in onze gebeden hebben te bedenken”.

Zaanstreek-Centrum — Uit het kort verslag van de kerkeraadsvergadering, gehouden op 10 maart 1975: „Na de huisbezoeken rapporten werd uitvoerig ingegaan op de uitnodiging van onze predikant (ds P. Dekker, Kerknieuwsredactie) om de functie van krijgsmachtspredikant op zich te nemen, vooreerst voor een periode van 1 jaar en 6 weken”.

Predikantenconferentie te Kampen — D.V. woensdag 2 april hopen we onze jaarlijkse predikantenconferentie te houden. Dit keer in Kampen, in 'Ons Gebouw', Broederweg 32, aanvang 10 uur v.m. Spreker is op deze conferentie collega ds H. Smit van Den Helder, die zal refereren over het boek 'Christelijk Geloof' van Prof. dr H. Berkhof. Er is gelegenheid om na het referaat met hem van gedachten te wisselen. Voor de domineesvrouwen zal Mevr. N. Houtman-van Dijk uit

Wezep spreken over: 'Dominees-vrouw-zijn iets bijzonders?' Een deel van de conferentie hebben we natuurlijk gemeenschap-pelijk. En we gaan ook samen eten. Wilt u alleen zelf brood meenemen?

Het zou fijn zijn, als we allemaal zoveel mogelijk komen. Voor het onderling contact, dat we toch zo nodig hebben, is dat een uitge-zochte gelegenheid. Tot zient allen in Kampen, bij le-ven en welzijn.

Het bestuur

Zeist — Uit de mededelingen uit de kerkeraadsvergadering van 3 maart 1975: „Van Breukelen werd een concept-tekst ontvangen, be-helzende een verklaring, die de regiokerken zouden moeten pu-bliceren naar aanleiding van de beschuldigingen, die ds Arntzen heeft geuit. Op de kerkeraad kwamen de volgende punten naar vo-ren:

... het is onmogelijk om in een verklaring antwoord te geven op de 16 pagina's tellende verant-wording, die ds Arntzen heeft rondgezonden aan de regiokerken. ... een reactie van onze kant zal weer tegenwerpingen tengevolge hebben.

... waarom zouden wij ons moe-ten verdedigen?

De kerkeraad heeft de regioker-ken dan ook voorgesteld om het „schrijven” van ds Arntzen voor zijn rekening te laten, er niet op te reageren en daardoor te voor-komen, dat deze zaak opnieuw ongezonde belangstelling krijgt.”

De volgende korrespondentie vond plaats tussen de Raad van de Ge-reformeerde Kerk (binnen ver-band) en die van de Gereformeer-de Kerk (buiten verband) te Zeist:

Zeist, 2 november 1974

Aan de
Raad van de Gereformeerde
Kerk van Zeist
(„buiten verband”),
p.a. scriba H. P. Til,
K. J. C. Beckmanlaan 2,
Zeist

Waarde broeders,
Wij hebben 5 jaar nodig gehad om een brief met deze aanhef en met dit adres te kunnen schrijven. 12 september 1969 liet onze Raad nogmaals een ernstige waarschu-wing uitgaan tot hen die niet meer met ons vergaderden, tegen het voornemen om, zoals gepubliceerd was, over te gaan tot „aanvulling van de ambtsdragers”, om hen „af te houden van het heilloze pad van kerkverlating”. „Maar”, zo vervolgt het jaaroverzicht 1968-69 in ons jaarboekje waaruit wij ci-teren, „de ingeslagen eigenwillige weg vond zijn voorlopig eindpunt in het independentistisch samen-komen onder voorgaan van een ontrouwe herder en met een eigenmachtig gevormde „kerke-raad”.”

Hoewel in onze zienswijze ten op-zichte van U, die toch een voort-zetting vormt van die „kerke-

raad”, geen verandering gekomen is, zijn er wel redenen waarom wij dit schrijven tot U menen te moe-ten richten, met deze aanhef en met dit adres!

De belangrijkste daarvan is, dat zoals in datzelfde jaaroverzicht is te lezen, het gebed opging — en nog opgaat — voor onze dwalende broeders en zusters.

Daar de Here echter niet alleen bidden, maar ook werken vraagt, menen wij nu deze weg te moe-ten inslaan en wel omdat:

a. U een gemeenschap vormt. En al is die naar onze oprechte overtuiging in eigenwilligheid ontstaan en niet naar de nor-men welke de Here aan een ieder van U oplegt, aanslui-tend aan ieder door hemzelf gegeven ja-woorden bij belij-den, bij huwelijk, bij beves-tiging in het ambt enz., U is er niettemin. En dus, om te kun-nen „werken”, benaderen wij U zoals in aanhef en adresse-ring is omschreven.

b. wij aannemen dat U in uw be-lijdenis Gereformeerd wil blij-ven, ondanks de weg welke U is gegaan. Dat in en buiten Zeist meerderen die door hun gepubliceerde opvattingen me-de oorzaak van de scheiding geweest zijn, zulks intussen niet meer zijn, zal bij U geen tegenspraak vinden. Als U daarin echter wel Gereformeerd wilt blijven, dan zeggen wij: wij ook!

c. wij aannemen dat U naar de orde welke de Here voor Zijn kerk en voor de samenleving van Zijn kerken in den lande heeft gesteld, wilt leven. Al is het ons bekend dat hierover wordt gedacht, zo willen wij in uw kerkengroep niet gelijk U dáárop niet aanspreken, im-mers wij kennen uw standpunt terzake niet. Maar wel zeggen wij U, als U ook daarin Gere-formeerd wilt blijven: wij ook!

Daarom vragen wij U — en dat zien wij als een opdracht van Christus — is, ondanks de weg welke U helaas in 1969 meende te moeten gaan, in uw hart het be-geren Gereformeerd te blijven? Dat is: wilt U naar Schrift en be-lijdenis uw leven normeren, daar-bij mede denkende aan hen die zich aan uw leiding hebben toe-vertrouwd?

Als uw antwoord op deze vraag bevestigend is, broeders, wat kan U en ons dan verhinderen om sa-men de weg te gaan welke de Here ons vraagt te gaan: „één zijn”!

Dáárom heeft Christus gebeden, opdat de wereld gelove en er-kenne „dat Gij Mij gezonden hebt” en dat God ons lief heeft zoals „Gij Mij liefgehad hebt”. En bo-vendien geldt: „Waarom zouden de heidenen zeggen: Waar is toch hun God?”

Die vraag leggen wij U dus voor. Geve de Here dat de uitkomst van uw beraad hierop, moge overeen-stemmen met de aanhef van die-zelfde psalm: „Niet ons, o Here niet ons, maar Uwen naam geef

eer, om Uw goedertierenheid, om Uw trouw.”.

Zou iets voor de Here te wonder-lijk zijn?

Met broedergroet,
namens de kerkeraad,
A. Veldman, praeses
A. Mul, scriba

Op 15 maart 1975 stuurde de ker-keraad als antwoord hierop de volgende brief:

Geachte broeders,
Het antwoord op uw brief d.d. 2-11-1974 heeft lang op zich laten wachten. Een van de redenen is dat de beantwoording van uw vraagstelling ons veel moeite heeft gegeven. Wij hopen U in dit schrij-ven duidelijk te maken waarom. U vraagt ons, hoewel uw oordeel over ons denken en handelen zich niet gewijzigd heeft, samen met U de weg te gaan die de Here van ons vraagt. Dat wil zeggen ons stellend onder opzicht en tucht van uw Raad, die ook nu nog is wat hij was: gereformeerd. U roept ons op tot bekering en we-derkeer.

Zouden ook wij niet begeren — met onze Heer en Heiland — de eenheid van de ene kudde onder de ene Herder? Ook ons bidden en werken behoort toch daarop gericht te zijn?

Het in-trieste is echter dat juist deze opdracht van Christus de scheiding tussen u en ons bracht. Uw zoeken naar de eenheid in de formeel kerkordelijke weg be-werkt juist het tegendeel: uitslui-ting van broeders en zusters uit de kerkelijke gemeenschap.

De tegenstellingen die toen tot een scheuring leidden zijn sinds-dien onveranderd. Wij voelen ons bevrijd van uw formeel „syno-daal” denken en proberen de vrij-heid die Christus ons geeft in on-ze plaatselijke gemeenschap ge-stalte te geven. De verantwoorde-lijkheid om deze vrijheid, zowel als gave en als opgave van Chris-tuswege, in dienst te stellen van God en onze medemens weegt ons zwaar.

Broeders, hoe dicht we ook bij el-kaar staan in ons pogen te leven naar Schrift en Belijdenis, wij spreken niettemin een andere taal al gebruiken we dezelfde woorden. Het predicaat „gerefor-meerd” betekent voor velen van ons niet (niet meer, niet helemaal) hetzelfde als voor U. Uw confes-sionalistische en kerkistische in-terpretatie van deze term is niet de onze. Daarom al is het zo moei-lijk elkaar te verstaan.

Het mag U duidelijk zijn dat het niet onze bedoeling is het accent te leggen op datgene wat ons scheidt boven datgene wat ons bindt.

Wij willen de verwarring in spre-ken en handelen niet groter ma-ken dan hij al is door duidelijk te stellen dat uw oproep bij ons geen weerklank kan vinden, omdat in uw brief niets te vinden is wat zou kunnen duiden op een poging om begaan onrecht weg te nemen. Broeders, waar wij niet verder

kunnen, ligt uw en onze hoop in de grote liefde van Christus, die de kennis te boven gaat en bij machte is oneindig veel meer te doen dan wij bidden of beseffen (Efeze 3).

Met broedergroeten,
namens de kerkeraad
E. Schuurman, praeses
H. P. Til, scriba

Gasten te Eindhoven, let op!

Op eerste Paasdag houdt de kerk van Eindhoven een gekombineer-de middagdienst, samen met onze Chr. Geref. zusterkerk.

Deze dienst begint om 5 uur in het kerkgebouw aan de Schootse-straat 47.

De morgendienst (aanvang 09.30 uur) wordt in ons eigen kerkge-bouw gehouden.

Goede Vrijdag hebben we 's avonds om 8 uur eveneens een ge-kombineerde dienst. Deze wordt in ons kerkgebouw gehouden (Fred. Hendrikplein 35).

Nieuws uit breder kring

Tweede conferentie medische ethiek

De vorig jaar door de Gerefor-meerde Bond in de Ned. Herv. Kerk en de Herv. Bond voor In-wendinge Zending op G.G. (IZB) georganiseerde conferentie over medische ethiek krijgt een ver-volgt op zaterdag 24 mei 1975 in „De Akker” te Putten. Aanvang 10 uur. Prijs f 15,— per persoon. Medewerking aan deze konferen-tie is toegezegd door prof. dr J. Douma, Mevr. zr A. de Gier, prof. dr G. A. Lindeboom, Mevr. M. M. Plomp-van Harmelen.

Op deze tweede conferentie zul-len voornamelijk die onderwerpen die de vorige keer niet aan de or-de konden komen, worden behan-deld, met name de positie van de mens, als arts, als patiënt, als verpleegkundige, tussen medische macht en onmacht.

Inlichtingen en opgaven: Bureau IZB, Joh. van Oldenbarneveltlaan 10, Amersfoort, tel. 033-11949. Na-dere mededelingen volgen zo spoe-dig mogelijk.

VOORTHUIZEN

„De Hoeksteen”, Veldkampstraat 1

Het Bestuur van de scholen met den Bijbel vraagt

een onderwijzer

- positief Chr. beginselen.
- nieuwe zesmansschool.
- leerschool van P.A. te Ede.

Inlichtingen bij en sollicitaties aan de schoolleider: S. J. de Boer, De Steenkamp 118, Voorthuizen. Tel. thuis: 03429-2618; school: 2633.

Wed., Geref. (z.k.)
biedt zich aan als

HUISGENOTE

bij degelijk heer,
leeftijd plm. 66 jaar.

Brieven onder nr. 283 bureau Op-bouw, Slotlaan 220, Zeist.

Redactieleden

Drs H. de Jong
D. W. L. Milo
Ds E. R. Postma
Ds H. Smit
Drs H. E. S. Woldring

Adres van de Redactie

Postbus 7176
te Amsterdam.
Redactie-assistent
K. Muller

Advertenties en druk

Drukkerij
„Steenbergen”,
Slotlaan 220, Zeist.
Tel. 0 3404 - 12452

Abonnementsprijs:

f 27,50 per jaar
f 14,— per halfjaar
f 7,25 per kwartaal
Buitenland: Europa
en zeepost f 30,—
Luchtpost f 50,—

Geref. Persvereniging „Opbouw”

Abonnementenadministratie
Pasteursingel 29b,
Rotterdam-7
Tel. 010-153703
Giro 40 49 45

Advertenties inzenden tot dinsdagmorgen 10.00 uur.